
BOEKBESPREKINGEN

Volkenkundige opstellen, Deel II, 160 blz. Koloniaal Inst., Amsterdam, 1928. Prijs fl. 6.—.

In het tweede deel der volkenkundige opstellen, uitgegeven door het Koloniaal Instituut te Amsterdam vinden wij eene uitvoerige studie van Kleiweg de Zwaan over een zestiental schedels, afkomstig van de Schouteneilanden bij Nieuw-Guinea.

Een voorzichtig anthropoloog als Kleiweg de Zwaan hoedt er zich wel voor op grond van een onderzoek aan een zoo klein aantal schedels conclusies van vergaande strekking te bouwen.

Na de zeer uitvoerige beschrijving en de vergelijkende onderzoeking van een groot aantal anthropologische gegevens (maten, hoeken en indices) verzamelt de schrijver zijn resultaten in een 25-tal conclusies, waaruit blijkt, dat de bewoners van de Schouteneilanden min of meer een tusschenvorm voorstellen tusschen Tanimbareezen en Papoea's met een op den voorgrond komen der Papoea kenmerken. Met instemming leest men, „dat het geringe aantal der schedels tot de grootste omzichtigheid in de conclusies maant”.

Het zijn dan ook niet deze conclusies, die mijns inziens de grootste waarde aan het werk geven. Veel meer is het dit, dat hierdoor een nieuwe schakel wordt toegevoegd aan de keten van onderzoekingen die ons de zoo hoog noodige kennis van de bewoners van ons groot eilandenrijk zullen moeten verschaffen en ook, dat het onze vertegenwoordigers in Indië doet zien dat, indien het door hen verzamelde materiaal in vertrouwde handen komt, het als een wetenschappelijke schaf wordt beschouwd en behandeld, dien zij zelf, in vermeerderde kennis der bevolkingen waaronder zij leven, met rente terugkrijgen.

Gaarne sluit ik mij dan ook bij den wensch van den schrijver aan, dat hij zijne onderzoekingen aan uitgebreider materiaal nog beter zal kunnen fundeeren.

A. J. P. v. d. BROEK.

Th. W. Danzel, Handbuch der präkolumbischen Kulturen in Lateinamerika. 137 blz. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg und Berlin, 1927. Prijs: f 5.70.

Wie mocht betwijfelen of er na de geschriften van Beuchat, Joyce, Dieseldorff, Spinden en Danzel zelf — om slechts de meest bekende te noemen — op d't gebied nog behoefte bestaat aan een handboek, zal bij nadere kennismaking met deze beknopte samenvatting van de meest karakteristieke trekken der inheemsche beschavingen van Latijnsch Amerika ongetwijfeld tot de conclusie komen, dat althans d't boek een duidelijk voelbare leemte aanvult en dus geenszins overbodig mag heeten. Het onderscheidt zich in de eerste plaats van zijn voorgangers doordat het niet alleen de hoog ontwikkelde Azteko-Maya en Andesbeschavingen behandelt, maar ook aandacht schenkt aan de ethnographie van het overige Midden- en Zuid-Amerika, zoodat het ethnographische beeld, dat den lezer van dit deel der aarde voorgeteekend wordt, weliswaar schets-achtig, maar toch niet fragmentarisch is; en in de tweede plaats doordat Danzel met wijze selectie steeds die verschijnselen naar voren zoekt te schuiven, die tot onderricht van den niet-indianist het meest geschikt zijn, ook al zijn het, uit wetenschappelijk ethnologisch standpunt gezien, feiten van ondergeschikte betekenis.

De illustrering en verdere uiterlijke verzorging laat niets te wenschen over. Na een korte inleiding, waarin o.a. gewezen wordt op het eigenaardige, den

„stijl”, van elke cultuur op zichzelf als organisch geheel, volgt de tweede afdeeling handelend over het Mexicaansch-Midden-Amerikaansche en het Antillische cultuurgebied. Deze stof is verdeeld over 8, meerendeels zeer korte hoofdstukken als volgt: 1. Ueberblick über die eingeborene Bevölkerung des mexikanisch-mittel-amerikanischen Gebietes; 2. Die historische Entwicklung Mexikos bis zur Ankunft der Spanier; 3. Die sozialen Verhältnisse im alten Mexiko; 4. Die Gegenstandskultur im alten Mexiko; 5. Die Religion im alten Mexiko; 6. Die mexikanische Schrift; 7. Die Kultur der Maya; 8. Die Antillen und Bahama-Inseln. Zooals reeds uit deze indeeling blijkt, neemt het Oude Mexico de grootste plaats in. Men kan betwijfelen of de Maya-cultuur niet iets uitvoeriger behandeld had moeten worden om den opzet van het boek trouw te blijven. Wij dienen echter te erkennen, dat de auteur in dat eene hoofdstukje meer over de Maya-cultuur heeft weten te vertellen dan men a priori mogelijk zou achten. Verder zij in 't bijzonder gewezen op de bewonderenswaardige helderheid waarmee in enkele zinnen de Maya-Azteesche schrift en tijdrekeningstelsels uiteen worden gezet. Wat Danzel hierover meedeelt is inderdaad de kern van wat wij met volstrekte zekerheid aangaande deze moeilijke materie weten.

De derde afdeeling, die aan Zuid-Amerika gewijd is, behandelt in afzonderlijke hoofdstukjes: 1. Ueberblick über die eingeborenen Völkerstämme Süd-amerikas; 2. Die Kultur der Chibcha; 3. Geschichte und Ausdehnung des Inkareiches; 4. Die wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse des Inkareiches; 5. Die Gegenstandskultur des Inkareiches; 6. Die altperuanische Religion. Hoofdstuk 5 is wel wat heel kort uitgevallen. Van de fenomenale weefkunst der Oude Peruanen verneemt de lezer werkelijk te weinig en de keramiek, eveneens eenig in haar soort, leert hij slechts uit enkele — overigens zeer goed gekozen — afbeeldingen oppervlakkig kennen. Wij zouden den auteur in overweging willen geven om in den tweeden druk aan deze beide onderwerpen twee afzonderlijke, niet al te korte, hoofdstukken te wijden — desnoods ten koste van een aanmerkelijke inkrimping van het hoofdstuk over den Oudperuaanschen godsdienst. Van dezen toch weten wij nog zoo weinig, dat een beschrijving, die zich tot de vaststaande feiten bepaalt, niet anders dan vrij onsamenhangend kan uitvallen.

Als tweede desideratum voor den tweeden druk beschouwen wij een opgaaf van de allerbelangrijkste, ook voor buitenstaanders niet geheel ongenietbare, literatuur bij elk hoofdstuk afzonderlijk. Dit lijkt ons voor die lezers, voor wie het boek geschreven is, nuttiger dan het algemeene literatuurlijstje aan het slot.

Dat wij ons veroorloven, deze desiderata niet te verzwijgen, zij niet opgevat als een uiting van onvoldaanheid. Ook zooals het nu is beschouwen wij Danzel's boek als een welkome aanwinst. Het is helder, betrouwbaar en up-to-date; wie omtrent het praecolumbische Amerika deugdelijker voorlichting zoekt dan sensatie- of kinderkamerlectuur hem kan verstrekken, zal er een voortreffelijken gids in vinden. Moge dit aan een Nederlander (Prof. C. C. Uhlenbeck) opgedragen boek ook in ons land de belangstelling vinden, die het ongetwijfeld verdient.

J. P. B. DE JOSSELIN DE JONG.

Mevr. E. J. Huizenga-Onnekes, Groninger Volksvertellingen I, Het boek van Trijntje soldaats. Groningen, Noordhoff, 1928. (75 bldz.) Prijs ingen. f 4.50.

Het is een geluk, dat ons Nederlanders maar zelden te beurt valt: een aantal sprookjes opgeteekend lang voor de verzameling van Grimm tot stand kwam. Wij mogen den jongen knaap, Gerrit Arend Arends, wel zeer dankbaar zijn, dat hij in zijn jeugdigen geestdrift de zeventien verhalen opschreef, die hem de oude huisnaaister Trijntje Soldaats verteld had. Het is een kostbare schat en wij zijn Mevr. Huizenga-Onnekes zeer erkentelijk, dat zij dit boekje volkomen ongewijzigd heeft uitgegeven.

De folklorist herkent in de meeste verhalen oude bekenden, al stelt hij tevens vast, dat een groot deel der sprookjes vrij gebrekkig bewaard is. Maar het zou

een miskenning van de bedoeling der uitgeefster zijn, indien ik inging op de beteekenis van deze varianten voor het onderzoek der folkloristische motieven. Zij werd getroffen door de bekoring van den kinderlijken verteltrant, zij zag in dit kleine boekje ook een kostbaar getuigenis van Groningsch geestelijk leven.

Als vertelkunst moet deze uitgave dus beoordeeld worden. Ik moet dan erkennen, dat ik de lyrische ontboezemingen van den inleider, den heer Poort, allermint deel. Deze benadert deze simpele verhalen met een geest, beladen met den smuk der moderne literatuur en, gelukkig, hij voelt hier een weldadige lafenis, de eenvoud, die genezing kan brengen voor onzen verworpen kunststijl.

Ik heb daar indertijd op gewezen in *De Witte Mier* 1926, en zie met vreugde, dat ook anderen deze meening deelen. Maar wie als folklorist deze verhalen leest, krijgt een heel anderen indruk; hij zal bijv. niet zeggen, dat in den „stuggen verhaaltrant” een „Groningsch element” ligt, daar deze stijl juist voor het sprookje typisch is en op nog heel andere plaatsen wordt aangetroffen dan in Groningen. Het zal hem integendeel dunken, dat de verhaaltrant reeds sterk verbasterd is en vele typische vormelementen van den sprookjesstijl nog slechts rudimentair aanwezig zijn. Het kan zijn, dat de kinderlijke geest van den jongen opschrijver hieraan schuld is, maar dan is toch van den echten populairen stijl niet veel overgebleven. Een vergelijking van deze Groningsche sprookjes met de voorbeelden, die indertijd *Boekenooien* in Volkskunde heeft medegedeeld, valt ten nadeele van eerstgenoemde uit (zie mijn opstel in *Vragen des Tijds* van 1923). Er is in deze verhalen dikwijls een zekere matheid en slordigheid en slechts op enkele plaatsen (o.a. de 4e en 10e vertelling) breekt de echte volksaardige toon door, die het ons doet bejammeren, dat van dit kostbare goud niet meer is bewaard gebleven.

De uitvoering van dezen bundel is royaal; wat meer eenvoud zou ik passender hebben gevonden. De initialen en de houtsnedes van Johan Dijkstra zijn gemaakt in een quasi-populairen stijl, die gewild-naief en vaak grof is. Echte volkskunst is ook in dit opzicht anders. Misschien zal de volgende bundel met verhalen, die door Mevr. Huizenga uit den volksmond zijn opgeteekend, ons een beter staal van Groninger volkstraditie vertoonen; met verlangen zien wij naar dit vervolg uit.

J. DE VRIES.

M. A. van Andel, Klassieke Wondermiddelen. J. Noorduyt, Gorinchem, 1928, 262 blz. Prijs: f 6.50, geb. f 7.50.

Dit boek wordt door Prof. v. Rijnberk in zijn voorwoord terecht aanbevolen als „een waardevol voortbrengsel van eigen studie op het gebied van de geschiedenis der geneeskunde”. Er worden in beschreven verschillende wonderlijke remedies als de hoorn van den niet bestaan hebbenden eenhoorn, menschenbloed en menschenvet, adderhoornen enz. Door talrijke citaten uit middeleeuwsche geschriften en uit werken uit den Renaissance-tijd en later toont de schrijver aan, welk een belangrijke rol dat soort middelen in die tijden heeft gespeeld in de geneeskunde en laat verder zien, dat het geloof aan de gunstige werking daarvan hier en daar nog voortleeft in de volksgeneeskunde van dezen tijd. Duidelijk laat hij uitkomen, dat de oorzaak van dit alles is te vinden bij schrijvers uit de Graeco-Romeinsche oudheid, zooals *Plinius Dioscorides, Galenus* enz. Toch is referent, die zijn aanteekeningen over volksgeneeskunde in Waterland op soortgelijke wijze heeft bewerkt, het niet altijd eens met de conclusies van *Van Andel*, wat komt, doordat hij van andere premissen is uitgegaan. Volgens referent beschrijft *Van Maerlant* niet de volksgeneeskunde van zijn tijd, maar geeft hij in zijn „der Naturen Bloeme een „verdietsching” van de *Historia Naturalis* van *Plinius*, die evenmin de volksgeneeskunde van zijn tijd weergeeft, maar een mengsel daarvan met magie, wetenschappelijke geneeskunde en filosofie uit dien tijd en uit daaraan voorafgaande eeuwen. Dat dit ook het geval is bij *Van Maerlant* blijkt o.a. uit de aanhaling van *Van Andel* op blz. 66:

„Der ouder filosofhen boeke
Seghet enen vreemden ondersoeke etc.”

Zoo is referent, die aan de signatura rerum niet veel waarde hecht, bijv. niet overtuigd, dat het gebruik van den adelaarsteen of aetitis moet toegeschreven worden aan signatuur, omdat zich in dien steen een losse kern bevindt, die doet denken aan den zich vrij in den uterus bewegend foetus. Door vergelijking van *Plinius* (Wittstein) X-4-226, XXX-44-163 en XXXVI-39-218 met *Dioscorides* (*Berendes*) V-160-552 komt hij tot de overtuiging, dat in dien steen een aantrekkende kracht vermoed werd, die al naar de plaats, waar hij werd aangewend, niet alleen de geboorte kon *bespoedigen*, maar ook *tegenhouden*, en dat die steen niet alleen werd gebruikt in de verloskunde, maar ook als inwendig geneesmiddel bij epilepsie, hetzij om zijn magische werking, hetzij om zijn sympathische kracht, waardoor het afvloeien der humeuren uit de hersenen werd tegengehouden.

Met den schrijver is de referent het eens, dat veel van wat heden ten dage en in vroeger eeuwen werd verkondigd over de wonderbare werking van ijzer, goud, edelgesteenten enz., atkomstig van *Punius* en van andere schrijvers uit de oudheid, maar hij houdt dat niet voor zuiver volksgeloof, doch voor meeningen, die gekoesterd werden door de magische priesters en die in lateren tijd in verband zijn gebracht met verschillende geneeskundige en philosophische stelsels. Voor zoover dit de leer der sympathie en antipathie van *Empedocles* betreft, blijkt dat, volgens hem, duidelijk uit *Plinius* XXXVII-15-252.

Deze meningsverschillen nemen evenwel niet weg, dat ook referent het boek van *Van Andel* met warmte kan aanbevelen. Het wetenschappelijk peil, waarop het staat, schenkt het groote waarde en de vlotte stijl van den schrijver maakt het lezen ervan tot een groot genot.

C. BAKKER.

B. Lindsey, Huwelijk in kameraadschap. 446 blz. H. Meulenhoff, Amsterdam, 1928. f 4.90, geb. f 5.90.

Dit boek is een belangrijk boek, een frisch boek, een eerlijk boek, een ernstig boek, — en toch een verschrikkelijk boek. Want het verschrikt ons door het blootleggen van toestanden in het sexueele leven van onzen tijd, die nog erger zijn dan wij vermoedden. En het verschrikt ons door de wijze waarop het de in naam gehuldigde huwelijksmoraal aantast en door andere zeden wil aanvullen of vervangen. Iedere poging om in te grijpen in het zedelijk bewustzijn betreffende den innigsten levensband, stelt ons voor een probleem van het hoogste belang voor mensch en maatschappij.

Lindsey is kinderrechter te Denver in Amerika en heeft daardoor een buitengewoon rijke ervaringskennis van de meest verborgen zijde van het persoonlijk leven van het opgroeiende geslacht, het huwelijksleven in de gezinnen en de sexueele betrekkingen in de samenleving. Met helderen blik doorziert hij menschen en toestanden. Hij stelt er zich objectief tegenover en erkent het betrekkelijk recht van oudere beginselen en ideën evenzeer als van den overal gevoelden drang om de tradities op sexueel gebied te herzien. Dit laatste brengt hem dan tot het denkbeeld van een nieuwe geordende betrekking tusschen man en vrouw, het huwelijk in kameraadschap, naast die van het normale huwelijk, waardoor hij meent de maatschappij te kunnen verlossen van al de onwaarschijnlijkheid en het bederf der geslachtsverhoudingen met al de ellende, die er uit voortvloeit. Hij is overtuigd, dat er „maatschappelijke verandering op til is”. Hij vindt dat wij ons schuldig maken aan blinde onderwerping aan onredelijke tradities, en dat het tijd wordt te vragen, of alle soort „zedelijkheid” werkelijk zedelijk is. Omgekeerd laat hij ons navoelen het verzet, dat opkomt tegen het vonnis der maatschappij over intieme verhoudingen buiten den echt bij ongetrouwen en zelfs getrouwen,

die door hen als mooi en gelukkig worden gevoeld. Hij komt op tegen het komediespel van menschen, wier innerlijk leven in strijd is met hun uiterlijk fatsoen. Hij pleit voor een „ruimere moraal”, die ook in het huwelijk van weerszijden moet worden aanvaard. Zoo goed als in de kleding, veranderen in de sexueele zeden de oordeelen over kuisch en onkuisch. De wereld ontgroeit aan haar conservatisme. De verlossing uit veel onwetendheid en onwaarachtigheid, veel ellende door verknoeiide lichamelijke en geestelijke verhoudingen, zal komen, wanneer mannen en vrouwen aanvaarden wat al in toenemende mate bestaat: het kameraadschappelijk huwelijk zonder gezinsvorming, met een wettelijke regeling van het kindertal als het tot een gezinshuwelijk leidt, en echtscheiding bij wederzijdsch goedvinden voor kinderlooze paren (73).

Het boek is verder vol van mededeelingen uit L.'s rechterlijke praktijk. En wat hij daarvan mededeelt, is ontzettend. Het is alles in den breede verhaald en beschouwd. Het boek had zonder schade de helft kleiner kunnen zijn. Maar wat hij mededeelt is toch meestal interessant, juist omdat het ontzettend is. Welk een blik wordt ons hier gegeven in de huwelijks-wanverhoudingen! Het is of er geen huwelijk zonder overspel, zonder „tijdelijke afwijkende perioden” meer bestaat. En een huwelijkswet of zedewet, die uit het leven iets zou willen „wegdringen, wat, hoewel onvolmaakt, toch ècht is, en daarvoor iets heel onechts in de plaats stellen”, vindt hij een „onuitsprekelijke gewelddaad” (86). Dat „echt” bestaat dan hierin, dat man en vrouw sexueele betrekkingen van voor hun huwelijk zouden voortzetten, ook daarna. Zoo schijnen ze allemaal te leven in het geniep, en zij boycotten er elkaar om als ze het merken, wat L. „een mallemlolen” noemt (92). Inderdaad, dat werkt ontgoochelend. Een zeer ontwikkeld meisje verklaart van haar kennissen: „Niemand vindt er meer iets in, om dengene van wien je houdt, alles te geven, onverschillig of je het je permitteeren kunt om te trouwen of niet” (139). Men krijgt den indruk alsof in Amerika huwelijken zonder echtbreuk zeldzaam zijn geworden. Erger nog schijnen de toestanden te zijn onder de jeugd. Geslachtelijke omgang vóór het huwelijk schijnt de gewoonste zaak van de wereld. Kinderen doen er al aan en weten ook hoe ze de gevolgen kunnen voorkomen. Is het waar, dat meisjes van de beste families hem hebben bekend twaalf tot twintig maal sexueelen omgang te hebben gehad met evenveel jongens (216) en dat zulke verhoudingen regel zijn in alle standen, dan staan wij hier voor een der ernstigste sociale problemen van onzen tijd.

Zouden in ons land dergelijke toestanden ook in die mate voorkomen? Op die beklemmende vraag zal wel niemand een betrouwbaar antwoord kunnen geven. De indrukken, die men ontvangt van het huwelijksleven, vooral in de hogere klassen, zijn verre van gunstig, en onder jonge menschen schijnt sexueele omgang vrij veel voor te komen. Maar de kranten besparen ons gelukkig de ellendige onthullingen van echtscheidingsprocessen, en een familierechter als Lindsey, die het publiek inzage geeft van zijn dossier, hebben wij niet. Is zijn beeld te donker gekleurd? Wie hoorde bij ons van scholen, waar, zonder dat de leeraren er iets van vermoeden, meisjes in meer dan 200 gevallen met allerlei jongens sexueele gemeenschap hadden en voorbehoedmiddelen gebruikten; van jonge dames, die altijd in hun taschjes anticonceptioneele middelen bij zich droegen; van een picnic, waar jongens en meisjes samen een nacht doorbrengen na elkaar van die middeltjes voorzien te hebben? Dit wijst toch op een mate van brutale sexualiteit en schaamteloze demoralisatie, die ten onzent toch nog wel niet bestaat, hoeveel er ook gebeurt, waarvan ouders en jeugdleiders niet weten. Lindsey heeft gelijk, dat hij ons toch de oogen opent voor wat de werkelijkheid te zien geeft en zich overal kan vertoonen. „De gummi-artikelen hebben de zeden gerevolutioneerd”.

Maar hij geeft heel wat meer dan mededeelingen over sexueele wantoestanden. Hij laat ons zien, dat daarachter menschelijke neigingen en behoeften schuilten, die onder den druk van een verkeerde moraal in verkeerde maatschappelijke

toestanden tot verkeerde uitingen komen. Lindsey is een fijn menschenkenner, en met den helderen blik van een menschlievend man zoekt hij naar de oorzaken van het kwaad, om te helpen en te raden en te redden. Menig pastor, die van deze dingen niets weet of er onbeholpen tegenover staat, kan van hem leeren, dat op het gebied der zedelijke belangen onzer samenleving nog heel wat anders te doen is dan vele geestelijken doen. Dit hartstochtelijke protest tegen alle quasi-moreele conventies, die, door schijnvroomheid in stand gehouden, machteloos zijn gebleken tegen menschelijke passies en achter gehuichelde kuisheid en heiliging van den echt een wereld van overspel en echtbreuk laten bestaan, is vaak aangrijpend van eerlijke verontwaardiging. Jammer dat Lindsey in het wilde weg zijn geeselslagen pleegt uit te deelen. Het schimpen op „opschepperige moralisten” is dwaas in den mond van een die zelf vóór alles moralist en van opschepperige uitvallen niet afkeerig is. De Christelijke idee der heiliging van het huwelijk wordt niet uitgewischt door ze als „sacramentele larie” en „theologische nonsens” uit te schelden (229). Wie onder godsdienst verstaat „verschillende systemen van georganiseerde waandenkeelden” (233) praat over dingen, waarvan hij weinig begrijpt. Kerkelijke dogmen en religieus leven, dogmatische theologie en godsdienstige levenswijding, de sexueele wanverhoudingen in de zoogenaamd Christelijke wereld en de grondbeginselen en idealen waarmede het Christendom den mensch tracht te doordringen, de intiemste levensbetrekkingen tracht te heiligen, het conservatisme, dat de oorzaak zou zijn van allerlei kwaad. Daarmede benadeelt hij zelf den indruk van de betrekkelijke waarheid waarop hij wijst.

Maar hoofdzaak is zijn pleidooi voor de instelling van een wettelijk te regelen „kameraadschappelijk huwelijk”, dat in de plaats zou komen van de clandestiene liaisons. Het zou een door den staat erkende verbintenis zijn, die in tegenstelling met het gezinshuwelijk, de voortplanting uitsloot, waartoe man en vrouw zich verbinden om de doeltreffende middelen, na behoorlijke voorlichting, toe te passen, en die bij wederzijdsch goedvinden zonder kostbare procedure kon worden ontbonden. Voor jonge menschen, die nog geen gezin kunnen onderhouden, zou een dergelijk gelegaliseerd huwelijk in kameraadschap het middel zijn om hun natuurlijke sexueelen drang te bevredigen, het kwaad van heimelijke en tijdelijke betrekkingen te vermijden, hun studies of arbeid voort te zetten tot zij in staat waren een gezin te onderhouden, en geestelijk genoegzaam een te worden om een gezinshuwelijk voor het leven aan te gaan, of bij onvoldoende geestelijke gemeenschap door tijdige scheiding tot gevaar van een mislukt huwelijksleven, waarvan vooral de kinderen slachtoffer zullen zijn, te ontgaan.

Dit denkbeeld wordt zoo van alle kanten door Lindsey toegelicht en verdedigd, dat een kritische beschouwing veel meer plaats zou vragen dan mij hier is toegestaan. Ik volsta dus met enkele opmerkingen.

Men zou hem onrecht doen door te zeggen, dat hij het echte gezinshuwelijk te na kwam door daarmede een proefhuwelijk onder legale sanctie gelijk te stellen. Hij bedoelt geen proefhuwelijk (153), al zal het onderscheid wel meer theoretisch blijken en de praktijk er vrijwel op neerkomen. En hij bedoelt nog minder gelijkstelling. Het gezinshuwelijk blijft voor hem het ware en hoogste, en hij heeft daarover ideeën en idealen, die moreel sympathiek en eerbiedwaardig zijn (304—317). Alleen vergeet hij in het licht te stellen, dat hij zijn hooge opvatting van het huwelijksleven aan het Christendom dankt en dat alle Christelijke kerken op hare wijze door prediking en huwelijkswijding daaraan uiting geven en tegen iedere ontheiliging en verlaging van het huwelijksleven strijden. Wanneer het Christelijk huwelijksideaal, zooals Havelock Ellis beweert, een „romantische fictie” is, dan zijn de ideeën van hem, Keyserling en Lindsey het niet minder. Want ook zij zijn, voorzover ze aannemelijk zijn, vruchten van de religieuze moraal van het Evangelie, die diep geworteld is in het hoogere geestesleven der menschheid. Al de

schijnheiligheid en de huichelarij op sexueel gebied in de Christenwereld neemt dat feit niet weg.

Maar het komt mij toch meer dan twijfelachtig voor, of er één wetgever te vinden zal zijn, bereid om wettelijke sanctie te verleen en aan zulk een huwelijk in kameraadschap. Welke rechtsgrond kan er voor den staat zijn in erkenning en regeling van een contract van samenleving, waarbij kunstmatig het voor den staat belangrijkste gevolg, het vormen van een gezin, wordt voorkomen, waarbij aan man en vrouw geen enkele wettelijke verantwoordelijkheid wordt opgelegd, ieder overdag zijn eigen weg gaat, zijn werk doet of zijn studie volbrengt, zoodat het huwelijksleven zich wel bepalen zal tot nachtelijk verkeer, en waarbij de minste wederzijdsche ontstemming kan leiden tot het besluit om maar liever te scheiden, vooral daar scheiding zonder moeite en kosten kan plaats hebben en geen enkele geldelijke verplichting oplegt. Heeft men wel recht een dergelijke overeenkomst nog een huwelijk te noemen en het denzeliden naam te geven, dien men aan het gezinshuwelijk schenkt, dat men zich denkt als een monogame verbintenis van twee levens, met het doel „een nieuwe zielsrealiteit te scheppen, die daaruit groeit evenals een kind groeit uit de vereeniging van twee cellen” (305)? Is de naam „huwelijk” hier wel meer dan een bedriegelijke fictie, die geen enkelen waarborg meer bevat tegen polygame neigingen van sexueele individuen, en de totstandkoming van echte zielsgemeenschap nog minder waarborgt, omdat de geslachtsgemeenschap hier motief en hoofdzaak is, en die door den wettelijken dwang tot toepassing der onvruchtbaarheidspraktijken het geslachtsleven van zijn hoogste betekenis en zijn mooiste idealisme berooft?

Zonderling, Lindsley zelf vertelt van gevallen, waarin bleek, dat romantische vrije liefde bij jonge menschen van al haar bekoring werd beroofd, als ze trouwden en den dwang van wet en conventie voelden. Zal dat ook niet het geval zijn, als zij kameraadschappelijk trouwen, dus ook als wettelijk verbonden geregistreerd worden, derhalve evenzeer den conventioneelen dwang voelen om geslachtelijk zich met elkaar te vergenoegen, en hun verbintenis aldoor bedreigd zien, omdat de voorbehoudsmiddelen geen volstrekte zekerheid geven? Hij heeft het zich gemakkelijk gemaakt door dit nieuwe soort „huwelijk” evenzeer in het rozigste licht te stellen als het normale met de zwartste kleuren te teekenen.

Dit voorstel is een concessie aan de sexueele levenspraktijk van veel jonge menschen en van vermoedelijk verscheidene getrouwden, maar een praktijk, die Lindsey zelf toont af te keuren. Gaat het nu aan om te zeggen: zoo gedragen zich de menschen, zij hebben reeds een nieuwe moraal en daar moeten onze zedelijke oordeelen, de maatschappelijke zeden, de wet van den staat en de zedeleer aller kerken zich naar voegen? Het is mogelijk, dat wij een tijd tegemoet gaan van toenemende verwildering, verslapping van den wil tot zelfbeheersching en sexueele tucht, losmaking van de banden, die tot nu toe, niet dogmatisch alleen, maar zedelijk en religieus, bestemd worden geacht de heiligste, innigste, verantwoordelijkste van alle levensverbintenissen te worden. Maar mag een ernstig mensch beginselen en idealen omlaag halen op grond van het feit, dat de eerste vaak verloochend, de laatste zelden verwerkelijkt worden? Lindsey noemt dat ergens „volgens de feiten denken”. Maar het feit, dat de hooge idee van het gezinshuwelijk toch nog onder alle beschaafde volken leeft en dat men overal vóór en in het huwelijk beheersching van het zinneleven door geestelijke krachten van hooger orde menschaardig acht, is er ook! En al de zedelijke ellende in de wereld mag ons niet beletten overeenkomstig dit feit te denken en daarnaar ons leven in te richten. Dat kan men beschimpen als conservatieve moraal. Maar een kwalifikatie is geen argument. En een klemmender argument dan strenge zedelijke beginselen, reine zedelijke gevoelens, hooge zedelijke bedoelingen, zij mogen dan al of niet religieus doorvoeld en aanvaard zijn, bestaat er niet.

H. IJ. GROENEWEGEN.

Kaplan Fahsel: Ehe, Liebe und Sexualproblem. 142 blz. Herder & Co., Freiburg i. B., 1928. Prijs M. 4.—, geb. M. 5.40.

Merkwaardig is de tegenstelling tusschen dit boek van een Roomschen geestelijke en dat van den Amerikaanschen rechter Lindsey. Beide boeken zijn eenzijdig, maar precies aan den tegenovergestelden kant, zoowel in hun manier van denken als in hun resultaat. Beide schrijvers weten wat er in de wereld omgaat, maar de kapelaan raakt het maar even aan, de rechter pakt er over uit en stelt het voluit ten toon. De priester, geschoold in de klassieke filosofie, houdt een rustig, waardig, wijsgeerig betoog, de rechter schrijft hartstochtelijk, soms in brandende verontwaardiging, altijd in geestdrift voor zijn denkbeelden. De een blijft beschouwelijk en theoretisch, de ander doet grepen uit het leven en wil praktisch ingrijpen in het leven. Het idealisme van den een reikt tot in de sfeer der hemelsche dingen, dat van den ander gaat niet uit boven aardsche liefde. Ik geloof dat het goed is naar beiden met aandacht te luisteren.

Men glimlacht misschien, als men ziet, dat een priester, dus iemand die leeft in gedwongen celibaat, over liefdeleven en huwelijk schrijft. Ten onrechte. Fahsel heeft gelijk als hij opmerkt, dat men niet zelf aan kunst behoeft te doen om kunst te kennen en er juist over te oordeelen. Eigen liefdeleven is hier minder waard dan waarneming en inzicht. Soms beperkt het zelfs den blik. En juist om dieper inzicht is het hem te doen.

Daarom stelt hij zich dadelijk op zuiver wijsgeerig standpunt. Zijn boek is een filosofie der liefde en als zoodanig een geschrift van uitnemende hoedanigheid. Plato's prachtige Symposion geeft hem het schema zijner beschouwingen.

Zoo krijgen wij de onderscheiding tusschen de zes vormen van het erotische, den eros als onbewuste drang, als zinnelijke begeeren en als geestelijk verlangen, en den eros als onbewuste voortplantingsbehoefte, als zinnelijke teeldrang en als geestelijke voortbrengingsniging. Uit het oogpunt van wijsgeerige begripsonderscheiding heeft deze platonische formuleering zeker waarde, en Fahsel licht haar helder toe. Als psychologische analyse schiet zij, meen ik, te kort. Maar hierop kan ik hier niet ingaan. Ik acht het alleen opmerkelijk, dat een Roomsche geestelijke zich in zijn denken oriënteert, niet aan de Scholastiek en niet aan een kerkelijk gesanctionneerd moraalstelsel, maar aan heidensche filosofie.

Een dergelijke schematische begripsdeductie loopt altijd gevaar van eene al te constructieve ordening van de gegevens der ervaring. Daaraan is Fahsel m. i. ook niet ontkomen. Voor ons is echter de praktische slotsom zijner beschouwingen van hooger belang. Zooals te verwachten was, leiden zij hem tot de traditioneele liefdes- en huwelijksmoraal van het Christendom. Het menschelijk geslachtsleven is, kan en moet zijn de harmonische eenheid van den zeshoofdigsten eros onder leiding en beheersching van den zuiver geestelijken. Het lichaam is instrument des geestes. Niet de zinnelijke lust, maar zijn beteekenis en doel, de voortbrenging van een nageslacht en de geestelijke ontwikkeling van mensch en maatschappij, dat is het waarop de geest zich ook in zijn lichaamsleven heeft te richten. Iedere miskenning van die principiële waarheid wreekt zich, keert de verhouding van geest en zinnelijkheid om, maakt den mensch slachtoffer van het egoïsme der zinnen en voert tot allerlei perversiteit. Wie met eenige aandacht mijn strijd heeft gevolgd tegen de moreele gelijkstelling van de homosexualiteit in mijn studie over „Het donkere vraagstuk der sexueele ethiek”, zal zelf wel zien, hoe ik in heel wat minder abstracte beschouwingen, tot overeenstemmende grondgedachten kwam en waarin ik van Fahsel verschil.

De blik op de werkelijkheid van dezen filosoof is niet idealistisch. Overal ziet hij ontaarding. Daardoor is het huwelijk zelf een probleem geworden, overprikkeling der zinnen, onkuishheid en schaamteloosheid overal toegenomen. De hooge ernst van zijn beschouwingen is onmiskenbaar. Vierkant stelt hij zich

tegenover iedere poging om ongebreidelde bevriediging der zinnen goed te keuren, de vrije liefde te sanctionneeren en de idee van het monogame huwelijk als een liefdeband voor het leven aan te tasten. In zijne praktische beschouwingen (76—128), wordt veel voortreffelijks gezegd, al meen ik, dat zij veel minder uit het vooropgestelde begripsschema dan uit het hooge en in strenge beginselen opgevoede zedelijke bewustzijn van dezen moralist voortvloeien. Geboorte-contrôle in het huwelijk acht hij slechts zedelijk gerechtvaardigd, wanneer het hoofddoel, de opbouw van het gezin als cel van het maatschappelijk organisme en de geestelijke eenwording van man en vrouw er door bevorderd wordt. De onverbrekelijkheid van den echt, behoudens zeer zeldzame uitzonderingen, volgt uit het begrip van zijn wezen en doel. En hooger nog dan de liefde die opwast uit den zinnelijken eros, staat de zuiver geestelijke liefde tot God, waarin de goddelijke liefde zelve indaalt in de ziel en haar boven aardsche neigingen verheft. Die genade Gods maakt het huwelijk tot sacrament, maar opent enkelen in den maagdelijken staat den weg tot de hoogste eenheid met God.

Men ziet, dat deze filosofische theorie uitloopt op praktische beschouwingen, die overeenkomen met de moraal der Roomsche Kerk. Dat was te verwachten. Men moet het nieuwe dan ook niet zoeken in die moraal, maar in den wijsgeerigen vorm, waarin zij wordt voorgedragen. Daardoor heeft zij iets van de platonische klaarheid en bezonkenheid, die denkende geesten altijd bekoort. Maar al heeft haar abstracte begripsconstructie niets van een religieus-dogmatischen grondslag, de practische moraal die er op wordt gebouwd, heeft daar haar hoofdgedachten toch aan ontleend. Daarom zal de invloed van zulk een theorie wel niet grooter zijn dan die de zedeleer van het Katholicisme in den strijd over actueele zedelijke problemen blijkt te hebben. Problemen als van het zedelijk recht der huwelijksontbinding, de beperking van het gezin bij behoud der geslachts-gemeenschap, worden op deze wijze meer afgesneden dan opgelost. Maar omgekeerd zullen vele hooge en edele gedachten, hier op voortreffelijke wijze verdedigd, ook door niet-Katholieken dankbaar worden begroet als zeer noodig tegenwicht tegen de krachten, die mensch en maatschappij met zedelijke verwildering en demoralisatie bedreigen.

H. IJ. GROENEWEGEN.

Hans Spethmann, Dynamische Länderkunde. 237 blz. Ferdinand Hirt, Breslau, 1928. Prijs geb. M. 9.50.

Dynamiek en Landbeschrijving laten zich in onze voorstelling van landbeschrijvingen moeilijk vereenigen, zoodat Spethmann, die een Dynamische Länderkunde schrijft, kan rekenen op de belangstelling van ingewijden en in het bijzonder van hen, die twijfel koesteren omtrent de wetenschappelijke waarde der Landbeschrijving of deze geheel ontkennen. Spethmann zelf behoort tot de twijfelaars, maar schrijft die geringe waarde minder toe aan den aard der wetenschap zelve dan aan de wijze, waarop zij beoefend wordt. Zijn boek heeft dan ook geen revolutionaire strekking; het bedoelt geenszins de Landbeschrijving uit de rij der wetenschappen te bannen, doch wil veeleer den juisten weg wijzen tot haar wetenschappelijke verheffing; daarom duidt S. zijn arbeid als „reformatorisch, indom sie die Länderkunde organisch weiter ausbaut“. (blz. 129).

Het boek is logisch opgezet al mist men noode een literatuuropgave. Na eerst te hebben aangetoond, waarin de landbeschrijvingen naar zijn meening te kort schieten, geeft Spethmann aan op welke wijze hij meent, dat het „landschap“ beter te beschrijven ware om te eindigen met enkele korte schetsen als voorbeeld en toepassing zijner denkbeelden. Na afbraak dus opbouw; naast algemeene formuleering ook de toepassingen, hetgeen ons toetsing vergemakkelijkt.

Zijn kritiek klinkt bekend. De Landbeschrijving bedoelt te geven een beschrijving van die groepsverschijnselen, welke voor het te schetsen geografische gebied

kenmerkend zijn en daarbij tevens hun wederzijdsche beïnvloeding aan te geven. Om dit te bereiken dient men den nadruk te leggen op die landschapsfactoren, welke aan het landschap zijn eigen karakter en beteekenis geven, maar in de practijk komt daarvan bitter weinig terecht. In plaats van een bestudeering en beschrijving van het kenmerkende der verschillende landschappen, in plaats van deze te beschouwen als de resultante van een spel van krachten, zooals dit in elk landschap weer anders is, beschrijft men de zg. landschapsfactoren naar een dorre, althans verdorde formule, neergelegd in het bekende schema: ligging, bodem, klimaat Men heeft zich daaraan „müde geschaut und satt gedacht”. (120).

Zelfs al gelooft men — zooals inderdaad eenmaal het geval was — met die opeenvolging tevens een logische volgorde in acht te nemen, dan nog wordt te veel uit het oog verloren, dat deze landschapsfactoren elkaar eveneens onafgebroken wederkeerig beïnvloeden, niet alleen dus in den tijd doch ook in de ruimte en het is juist de taak van den landbeschrijver op dit laatste krachtspel zijn aandacht te vestigen.

Hier ligt de kern van Spethmann's kritiek: de landbeschrijvingen zijn in wezen meer historisch dan geografisch opgebouwd. Daardoor is het te verklaren dat in de beschrijving bepaalde onderdeelen uitvoerig worden behandeld ofschoon deze, geografisch gezien, volstrekt niet zoo belangrijk zijn; men denke bv. aan de morfologie die als landschapshistorie een onevenredig groote plaats in de landbeschrijving inneemt, in tegenstelling met de orografie, terwijl toch de oppervlaktevorm een veel belangrijker factor is, waarvan de invloed is aan te wijzen tot in de maatschappelijke verschijnselen toe. En juist op deze factoren komt het aan. Het landschap, aldus Spethmann, is een krachtveld, waarvan de krachten ieder een richtenden invloed uitoefenen op de andere, terwijl ze in hun samenwerking bepalen het door den landbeschrijver te schetsen landschapsbeeld. Aldus wordt het landschap „dynamisch” beschouwd.

Welke zijn dan die krachten? „Länderkundliche Kräfte sind solche, die ein Erdbaumbild gestalten” formuleert S. het antwoord in het algemeene, nadat hij vóór (blz. 72—112) enkele der voornaamste beschreven heeft, en wel achtereenvolgens techniek, financiën, crises enz. Deze opeenvolging is even opvallend als de opsomming zelve, hetgeen sterk uitkomt, wanneer men zich daarnaast de rij der landschapsfactoren denkt, zooals ze in het bekende schema opgenomen zijn. Hier alles geografie in den meest orthodoxen zin, dáár veel . . . sociografie! Want het zijn vooral de maatschappelijke factoren, die blijkens Spethmann's opsomming van dynamische beteekenis zijn.

Is zijn boek dan te beschouwen als een pleidooi voor de Sociografie? In geen deele. Zooals reeds in den aanvang dezer bespreking werd uiteengezet, de schrijver heeft geen revolutionnaire bedoelingen; hij blijft de landbeschrijving trouw doordat hij de bedoelde krachten in zijn onderzoek betreft wegens hun invloed op het landschapsbeeld, zij het op dat van het natuur — of op dat van het „cultuur”landschap. Hierdoor rijt Spethmann zich in de reeks der anthropogeografen die de studie van mensch en bodem wenschen te vereenigen in het onderzoek hunner wederzijdsche afhankelijkheid en blijft hij een reformeërend landbeschrijver, hoewel zijn scherp oog voor de werkelijkheid der verschijnselen hem dwarde in de richting der sociografie.

H. N. t. V.

Prof. Dr. Fritz Machatschek, Allgemeine Länderkunde von Nordamerika, 184 blz. Hahnsche Buchhandlung, Hannover, 1928. Prijs M. 6.—.

Ziehier nu het type van een gedegen landbeschrijving uit de school van Hermann Wagner, met straffe toepassing van het schema, waartegen Spethmann's bezwaren gaan, een standaardvoorbeeld ter illustratie van diens betoog. Het

geheele boek draagt de duidelijke kenmerken van een leerboek, een solide leerboek weliswaar, met alle deugden, doch ook met de ondeugden daarvan.

Als bijzondere deugden van dit werkje zou ik willen noemen de overzichtelijkheid (het schema!), den rijken inhoud binnen zulk een beknopten omvang, de literatuuropgaven, welke men in zoo menige landbeschrijving tevergeefs zoekt en vooral de uitvoerigheid, waarmede de bevolking beschreven wordt; dit gedeelte is als inleiding tot grondiger studie wezenlijk geslaagd.

Doch ik heb ook bezwaren, zoowel tegen den opzet als tegen de uitvoering. Waarom toch altijd de ontdekkingsgeschiedenis als inleiding! De beteekenis daarvan voor de landbeschrijving ontgaat mij te eenen male, althans op de wijze, zooals die in de meeste uitvoerige landbeschrijvingen en hier ook weer door Machatschek gegeven wordt, als een hoofdstuk n.l., gelicht uit een of ander historisch werk zonder wezenlijken samenhang met de geografische of sociale verschijnselen, louter jaartallen, namen, feiten. Ook het eigenlijke geografische gedeelte lijdt aan de kwaal van het „te veel”. Zoo dikwijls zijn landbeschrijvingen in het physiografische gedeelte beredeneerde topografieën en in dat over de bewoners aangekleede statistieken. Machatschek's werk staat hooger, maar toch.. meermalen ligt ook hier de topografie als een onverteerbaar brok in de geografische brei. Dit schaadt de leesbaarheid van het geheel, zoodat slechts hij, wien de plicht zulks gebiedt, de kracht en den moed zal vinden, het geheel te bestudeeren. In dit geval zal hij meermalen betreuren het zeer spaarzame gebruik van illustratieve kaarten en grafieken, juist in zulk een sterk gecomprimeerd werkje meer dan noodig.

H. N. t. V.

Muntillusie, een beschouwing over de geringe waardevastheid van ons geld door Irving Fisher, uit het Engelsch vertaald door H. van Hardenbroek, onder toezicht en met een inleiding van Mr. P. J. C. Tetrode, Directeur der Ned. Bank. 128 blz. Uitgevers-Maatschappij „Elsevier”, Amsterdam, 1928. f 1.40, geb. f 1.90.

Het is inderdaad een bij uitstek belangwekkend vraagstuk, dat de Amerikaansche econoom Irving Fisher in dit geschrift zijn lezers voorlegt. Het geld, dat het algemeene object van tegenpraestatie is bij den ruil, dat allerwege het aequivalent vormt, waartegen goederen en diensten worden afgestaan en aangenomen, verandert onophoudelijk van waarde. Men stelle zich eens voor, wat het zou beteekenen, als de meter niet een vaste lengte zou bezitten maar het eene oogenhlik langer of korter zou zijn dan het andere. En toch is het euvel van een veranderlijke waarde-eenheid nog oneindig veel grooter dan dat van een onbestendige lengte- of gewichtseenheid. „Onze duimstok heeft alleen invloed op de verkoopen van die weinige goederen, welke met een duimstok worden afgemeten. Hij is van belang voor den handel in lint, doch niet voor de graanmarkt, suiker-, katoen-, kolen-, olie-, hout- of staalmarkt. De maatstok voor het geld echter treft iederen verkoop. Bij iederen verkoop waar wij den meter als eenheid van goed aanwenden, vinden wij den Gulden als eenheid van geld; zooveel meters karpel worden verkocht voor zooveel Guldens aan geld. Op dezelfde wijze brengt iedere bestelling in kilogrammen, schepels, liters, of wat dan ook, een tegenpost in Guldens met zich mede. De Gulden wordt evenveel gebruikt als alle andere eenheden bij elkaar. Waar wij ons nu zooveel moeite geven den meter, het kilogram, en iedere andere eenheid van goed, te standaardiseeren of stabiliseeren, door, zooals wij doen, officieele ijkmeesters voor maten en gewichten te hebben, om te verhoeden, dat het publiek door veranderingen in die eenheden zou worden bedrogen, van hoeveel meer belang is het dan niet, om de geldeenheid te stabiliseeren, daar deze, zooals het geval is, iederen koop en verkoop treft” (t.a.p. blz. 41).

Dat belang is inderdaad uitermate groot. Want de schommelingen in de koopkracht van het geld brengen zeer ernstige storingen in het economisch orga-

nisme teweeg. Die storingen zouden niet optreden als alle prijzen gelijkelijk en in dezelfde mate zouden stijgen of dalen. Maar dat gebeurt niet. Salarissen en pensioenen bijv. blijven in den regel langen tijd bij de algemeene prijsbeweging achter. Het gevolg daarvan is dat bepaalde categorieën van personen zooals ambtenaren en pensioentrekkers, door een waardedaling van het geld worden benadeeld. In geld krijgen zij weliswaar evenveel of misschien zelfs meer dan voorheen, maar alles is duurder geworden, zoodat zij, in goederen gerekend, in hun welvaart zijn achteruitgegaan. De waardeverandering van het geld is dus de oorzaak van een sociaal onrecht, dat bepaalden groepen van de bevolking wordt aangedaan. Onder deze behooren vooral ook de crediteuren van lang loopende geldleeningen, die weliswaar dezelfde hoeveelheid geld, maar geenszins dezelfde waarde terugontvangen, die zij hebben uitgeleend.

Verandering in de koopkracht van het geld brengt ook ernstige indirecte nadeelen teweeg, wijl, gelijk gezegd, de prijzen niet alle geleidelijk omhoog gaan, maar sommige, zooals huren, pachten, loonen en salarissen, die tot de productiekosten van de ondernemers behooren, bij de algemeene prijsbeweging achterblijven. maken deze door de waardeverandering van het geld veelal grootere winsten. Daardoor geprikkeld, breiden zij de productie uit. De economisch toelaatbare grenzen worden daarbij echter al te vaak uit het oog verloren. Er wordt te veel geproduceerd. Gevolg daarvan is een algemeene terugslag, een depressie na de voorafgegane hausse. Dergelijke conjunctuurschommelingen zijn sociaal-economisch een ernstig kwaad, vooral omdat de depressie, die op de hausse volgt, noodwendig groote groepen arbeiders werkloos maakt.

Het geld is bestemd den menschen te dienen en het economisch verkeer gemakkelijker te maken. Zooals het thans is, onbestendig van waarde, brengt het echter ernstige nadeelen mede. De vraag is of wij „die nadeelen moeten aanvaarden als een beschikking van de voorzienigheid of het noodlot, zooals wij aardbevingen en wervelstormen aanvaarden?" (blz. 70). Irving Fisher beantwoordt die vraag terecht ontkennend. In de eerste plaats kunnen de menschen zelf verschillende maatregelen nemen om zooveel mogelijk aan de gevolgen van het euvel te ontkomen. Fisher wijst op de beteekenis, die de zgn. indexcijfers in dit verband hebben en vooral op het belang van een behoorlijke registratie van het conjunctuurverloop, die, als een economische barometer, handel en industrie er op wijst, dat de atmosfeer geladen en voorzichtigheid geboden is. Maar ten slotte behoort het kwaad in den wortel zelf te worden aangetast. Als het bestaande geldsysteem niet deugt, moet het vervangen worden door een, dat beter zijn diensen vervult. Verschillende van de bekende plannen tot hervorming van het geldstelsel worden door den schrijver genoemd, waaronder ook dat, waaraan zijn eigen naam verbonden is en dat beoogt het goudgehalte van de geldeenheid van tijd tot tijd zoodanig te wijzigen, dat haar koopkracht steeds dezelfde blijft. Een oordeel over verschillende plannen spreekt Fisher niet uit. „Alles wat dit boek kan of wil bereiken," zegt hij, „is het prikkelen van den mensch, het probleem op te lossen." (blz. 128). Het meerendeel der menschen heeft nog steeds een kinderlijk geloof in de „natuurlijke" deugdelijkheid van het geldsysteem, dat op gouden grondslag is gebouwd. Aan een hervorming van het geldstelsel kan niet worden gedacht, zoolang de menschen niet overtuigd zijn van de ernstige gebreken van het aangebeden systeem en doordrongen zijn van de noodzakelijkheid dat een andere en betere grondslag de plaats van den bestaanden inneemt.

Daartoe zal een geschrift als dat van Irving Fisher zeker het zijne bijdragen. Het is geschreven met groote kennis van zaken, in een vorm, zoo helder en zoo overtuigend, dat het op wien het leest, noodwendig indruk maken moet. Het is daarom te hopen, dat het boekje een ruimen kring van lezers vinden zal. Als dat zoo is, is dit zeker niet voor een gering deel te danken aan de goede vertaling, waartoe, zoo ik mij niet bedrieg, Mr. P. J. C. Tetrode, directeur der Nederlandsche Bank, het initiatief genomen heeft.

H. FRIJDA.

Richtungen der neueren deutschen Soziologie. Drei Vorträge, gehalten am 1. bis 3. Mai 1928 an der University of London, School of Economics von Prof. Dr. Franz Oppenheimer. Verlag von Fischer Jena 1928, 43 blz. prijs R.M. 2,40.

I. De Sociologie is ontstaan als een synthese van de rationalistische, individualistische, anti-historische „Aufklärung” (welke in Duitschland, ten gevolge van bijzondere historische omstandigheden, een veel tammer, minder revolutionair en meer ambtelijk karakter droeg dan in Engeland en Frankrijk) en de anti-rationalistische, historische, van het geheel uitgaande „Romantik” waarvan O. als voornaamste vertegenwoordigers noemt Burke met zijn „nature is wisdom without reflexion and above it”, Bonald en de Maistre, Novalis, Schlegel, Stahl, von Haller).

Comte wil het beginsel van de „Aufklärung”, vooruitgang, verzoenen met dat der „Romantik” orde en voorts de sociologie dienstbaar maken aan het devies „savoir pour prévoir”.

Ook de methode der sociologie draagt het kenmerk van haar synthetisch karakter. Ze gebruikt het verstand, is dus rationalistisch, maar ze gaat evenals de „Romantik” uit van het geheel (de maatschappij) om daaruit het individu af te leiden.

Comte en Spencer zijn positivisten, Hegel is metaphysikus; tegenover de Fransch-Engelsche sociologie staat de Deutsche geschiedenis-philosophie. De verdere ontwikkeling der Deutsche sociologie is slechts te begrijpen als gevolg van een samenvloeiing der beide stroomingen, dank zij oponthoud en studiën te Parijs van Lorenz von Stein en Karl Marx, wier syntheses bevruchtend op beide afzonderlijke richtingen inwerken.

De Deutsche sociologie heeft haar metaphysischen oorsprong niet kunnen verloochenen. Ze heeft niet zooveel konkrete kennis en „common sense” als de Fransch-Engelsche tak en mist veelal evenzeer een zóó glasheldere wijze van uiteenzetting. Maar, dank zij den invloed van Kant, is zij diepzinniger, dacht grondig en consequent door over wezen en methode der nieuwe wetenschap, onderscheidde scherp tusschen verklaring en waardeering en liet zich nimmer verleiden de natuurwetenschappelijk-mathematische methode als de eenig juiste ook op haar terrein te beschouwen. In dit verband noemt O. met eere namen en werken van W. Dilthey, H. Rickert, E. Husserl, G. Simmel, M. Weber, W. Sombart, E. Troeltsch als corypheeën der Deutsche wetenschap. Aan den anderen kant erkent hij onomwonden, dat menig zgn. „methodologisch” werk beter ongeschreven ware gebleven, daar het werd geboren uit zucht tot aanstellerij en gemis aan durf om in den strijd der groepen partij te kiezen.

II. De tegenstelling Aufklärung-Romantik, waaruit destijds de sociologie als de nieuwste synthese ontstond, heeft tot den huidigen dag doorgewerkt. O. bespreekt uitvoerig de belangrijke werken van den, onlangs overleden, Göttinger filosoof L. Nelson, die, op grond der gerechtigheid, zich verenigde met het socialistisch doel, doch dit slechts langs liberale en anti-demokratische wegen bereikbaar achtte. Nelson vertegenwoordigt met zijn „Selbstvertrauen der Vernunft” de „Aufklärung”, zijn antipode is Othmar Spann, hoofdvertegenwoordiger der „Romantik”. Met Spann erkent O. de waarheid van het universalisme, maar aan het goed recht van verstandsgebruik, ook ter bepaling en begrip van de groepsbelangen houdt hij vast. Spann is er volgens O. niet in geslaagd zich van de vooroordeelen van eigen groep (Duitsch-Oostenrijkers) te bevrijden. Vandaar z'n chauvinisme, nationalisme, militarisme etc. Nelson's ethiek, rechtsleer en politiek acht O. juist.

Als vertegenwoordigers der synthese noemt O. het Marxisme (Adler, Kautsky), welks invloed z.i. afneemt en nog meer zal afnemen, naarmate een sociaal-psychologisch determinisme de ruwe waarheidskern van het historisch-materialisme tot haar recht zal doen komen en zijn tegenvoetters, burgerlijke

dilettanten als Chamberlain en Spengler, meer diepzinnige denkers als Max Scheler en Alfred Weber. Marx en Weber hebben nauwe verwantschap met Hegel, die terecht objectieve (recht etc.) van absolute waarden (godsdienst etc.) onderscheidde en zoo de synthese van Kant en Herder vond.

O. acht met A. Weber die onderscheiding juist en wil de causale wetenschap der sociologie voorloopig tot de „objektiven Fortschrittswerte” (Staat, theoretische en praktische rechtswetenschap, economie etc.) beperken. De absolute waarden der religie, kunst en philosophie zijn het hoofddomein der suprasociale persoonlijkheid en daarom slechts zeer moeilijk voor causaal onderzoek toegankelijk. Er blijven hier volgens O. steeds onverklaarbare resten.

III. O. wil voornoemde onderscheiding psychologisch, in stee van metaphysisch, funderen door scherp, negatieve (honger etc.) van positieve behoeften (geslachtsdrift etc.) te onderscheiden. De negatieve zijn een gevolg van gebrek, de positieve van een teveel. De „objektiven Werte” vloeien voort uit de negatieve, de „absoluten” uit de positieve behoeften voort. Hij noemt in dit verband F. Tönnies met zijn belangrijke werken „Gemeinschaft und Gesellschaft” en „Kritik der öffentlichen Meinung”. O. ziet veel goeds in die boeken, maar mist bij T. inzicht in de groote betekenis der sociologische Staatsidee. Men moet niet enkel uitgaan van een maatschappij van vrijen en gelijken, maar ook rekening houden met de brutale feiten van geweld en onderdrukking, waaruit in den loop der historie de Staten ontstonden. Als voorloopers erkent O. Ibn Chaldûn (1332 te Tunis geboren). Gumpłowicz, Ratzenhofer, A. W. Small.

De sociologische Staatsidee is een hooidleerstuk van de zgn. „Frankfurter Schule”, waarvan O. de geestelijke leider is en die „neben der allgemeinen Soziologie auch Staatslehre und Wirtschaftswissenschaft pflegt”. De onderwerping leidde tot bevoorrechtiging op Staatsrechtelijk en economisch gebied; eerstgenoemde privileges ruimde de Fransche revolutie op, doch de economische bevoorrechtiging duurde voort. Slechts als door een gelijkmatiger grond- en rijkdomverdeeling ook aan dit privilege een eind komt, zal de „Gesellschaft” tot „Gemeinschaft”, de „politische” tot „reine” economie worden en de consensus, de belangenharmonie haar intree doen.

De absolute kultuurwaarden benevens de sociale philosophie laat de Frankfurter school aan historici en wijsgeeren over, om zich tot het eigenlijke terrein der sociologie te beperken. Hier kant ze zich tegen de formeele richting van Simmel, Vierkant, von Wiese (Kölner Schule). Ze wil de maatschappelijke instituten als objectieve, „faits sociaux” beschouwen en de sociologie niet in sociale psychologie (Beziehungslehre) doen opgaan. Voor haar is de sociologie „die werdende Universalität der Gesellschaftswissenschaften” en met Comte wil zij onderzoeken hoe orde en vooruitgang met elkander kunnen samengaan. Vandaar haar belangstelling voor, haar ernst met het sociale vraagstuk.

O.’s beschouwingen zijn boeiend, overzichtelijk en interessant en ter oriëntering zeer aan te bevelen.

A. SPANJER.

Prof. Max Adler: „Politieke of sociale democratie”. 104 blz. Vertaling van F. v. d. Goes. Uitgave N.V. Ontwikkeling, Amsterdam, 1928. Prijs: ingenaald f 1.75, gebonden f 2.50.

Terwijl ook reeds in vroeger tijd twijfel aan en kritiek op de democratie voorkwamen — de schrijver noemt Sokrates (blz. 10), Plato (blz. 11), Protagoras (blz. 11), Schiller (blz. 13), de utopisten, de anarchisten en tenslotte Marx en Engels (blz. 14) — zijn deze tans, na de wereldoorlog en de revolutietijd (blz. 7), sterker dan ooit. Vooral door de theorie (Lenin’s „Staat en Revolutie” bijvoorbeeld) en de praktijk van het bolsjewisme is het vraagstuk van de democratie, dat dit werkje behandelen wil (blz. 5), in het middelpunt der belangstelling gekomen (blz. 10 en 56).

Verderfelike verwarring ontstaat, doordat de dubbele zin, die het begrip democratie heeft, niet voldoende in het oog gehouden wordt. Democratie betekent n.l. òf „de gelijkheid van politieke rechten in den staat en in de gemeenschap” (blz. 29), òf „de maatschappelijke gelijkheid van alle burgers in de gemeenschap” (blz. 29). De eerste is „de eenig bestaانبare in de burgerlijke maatschappij of den klassenstaat” (blz. 31) — dus ook in de proletariëse klassestaat als overgangsstaat in de periode tussen kapitalistische en socialistische maatschappij (blz. 33, 68 en 72) —, de tweede „wordt pas mogelijk in een gemeenschappelijke of klassenlooze samenleving” (blz. 31). Max Adler noemt ze respectievelijk „politieke democratie” [beter dan „formeele democratie” en in ieder geval beter dan „burgerlijke democratie” (bl. 32 en 68)] en „sociale democratie” [niet te verwarren met „proletarische democratie” als „de noodzakelijke overgang tot de sociale democratie” (blz. 33)]. Dit onderscheid is de grondslag van de verdere beschouwingen van Max Adler.

Zij, die Adler's „Die Staatsauffassung des Marxismus” (verschenen in de Marx-Studien, Vierter Band, Zweite Hälfte) bestudeerd hebben, kennen reeds deze onderscheiding van „politieke” en „sociale” democratie. Zij vinden ook in dit boekje weer de (Marxistische) beschouwing van Max Adler over de staat als klasseheerschappijorganisatie (bl. 38 e. v.; bl. 72), zijn opvatting over de dictatuur (bl. 56 e. v.), waarbij de minderheid geweld wordt aangedaan („demokratisch”, bl. 65), in tegenstelling tot het schrikbewind of terrorisme (bl. 63 e. v.), waarbij aan de meerderheid geweld gepleegd wordt („aristocratisch”, bl. 65), en het verschil, dat hij maakt tussen dwangregeling en overheersching (Hoofdstuk IX). „De dwangregeling in een niet-solidaire maatschappij is dus onvermijdelijk een overheersching. Geheel anders is het daarmee gesteld in de solidaire maatschappij” (bl. 44). Terwijl het grote werk „Die Staatsauffassung des Marxismus” echter meer uitsluitend theoreties-wetenschappelijk is, is dit beknopte boekje meer op de praktijk, de dagelijkse socialistische politiek, gericht: in de partij zelf (bl. 103), in het parlement (bl. 100 en 101) en in de Volkenbond (bl. 102 en 103).

Tenslotte vermeld ik nog als biezonder aktueel en lezenswaard Adler's kritiek op het ook in ons land in verscheidene juridiese geschriften behandelde meerderheidsbeginsel (bl. 33, 49 en 96) en zijn bespreking van de zogenaamde economiese democratie (Hoofdstuk XV) en de zogenaamde funktionele democratie (Hoofdstuk XVI).

J. VALKHOFF.

Mr. H. L. A. Visser: „*Waardenhiërarchie en ethische sfeer*”. 69 blz. P. Noordhoff, Groningen 1928.

In dit geschrift „wordt”, zooals schr. in zijn „voorwoord” aankondigt, „in het verband tusschen de verschillende cultuurwaarden de quaestie van waardemaatstaf en vooruitgangscriterium onder de oogen gezien en bijzonderlijk de plaats verkend, die de ethiek vooral ook in haar verhouding tot recht en religie daarbij heeft in te nemen”. Het eerste hoofdstuk is aan de waardenhiërarchie gewijd. Met verwerping zoowel van een zuiver rationalistische, als een sensualistische waardeleer, bepleit schr. een „dynamisch irrationalisme” niet alleen op kennis-theoretisch, doch ook op waardeeringsgebied. Voor „vooruitgang” in algemeen cultureelen zin ziet schr. den maatstaf in „een zoo gelukkig mogelijke massa-individu-verhouding, d. i. een toestand, waarin de crises, uit individualistische of collectivistische overdrijving voortkomende, meer en meer afnemen”, in verband waarmede schr. een beknopte beschouwing geeft over de betekenis van het vrijheids- en het gelijkheidsprobleem, „voorzoover deze waardemaatstaf en vooruitgangscriterium kunnen verdiepen”. Welke plaats nu neemt de ethiek bij deze ontwikkeling in? Deze vraag wordt in het tweede hoofdstuk beantwoord. Zonder de absolute prioriteit der ethische sfeer in de hiërarchie der waarden te

willen pretendeeren, meent schr. toch, dat zij een zeer bijzondere plaats heeft in te nemen en zeker tegenwicht noodig is tegen haar achteruitzetting. Schr. meent genoemde vraag het best te kunnen beantwoorden, door achtereenvolgens „1°. de verhouding tusschen recht en zedelijkheid nader te bepalen, 2°. na te gaan in loeverre er wel of niet een schakel tusschen recht en religie te vinden is, om dan 3°. den weg naar de gemeenschappelijke kern te verkennen”. Na een vrij uitvoerige uitweiding over den al- dan niet-dwingenden aard van het recht, over de veranderlijkheid van het recht en over het recht als cultuurverschijnsel en cultuurelement komt schr., ten aanzien van de verhouding tusschen recht en zedelijkheid, tot de samenvatting: „men kan zich de verhouding van recht en moraal zeer zeker als die van elkaar bij gerechtigheid en billijkheid kruisende sferen denken; maar bovendien valt niet te ontkennen, dat het recht noodzakelijk middel ter bereiking van zedelijke doeleinden zijn kan, voorzoover het gerechtigheid en billijkheid betreft”. Wat volgens schr. nu de „schakel tusschen recht en religie” is, is ons uit de vage beschouwingen daarover in § 7 niet geheel duidelijk geworden, maar in de volgende paragraaf wijst schr. dan als gemeenschappelijke kern van moraal, religie en recht aan, wat schr. noemt „het ideeëncomplex „behoorlijke energie””, „energie in de goede richting, behoorlijke energie! Goed en behoorlijk naar gelang van de omstandigheden, waaronder en waarin de energie heeft te werken.” In het derde en laatste hoofdstuk keert schr. tot de waarden in het algemeen terug en bepleit schr. een „culturele harmonie”, waarbij in het bijzonder voor de beteekenis van de techniek, als cultuurfactor, in het licht wordt gesteld.

Stuit men bij wijsgeerige lectuur wel eens op een stelligheid bij beweringen, waarvan de inhoud die stelligheid niet rechtvaardigt, — Mr. Visser schijnt ons in bovengenoemd geschrift in het andere uiterste, dat van een te groote voorzichtigheid te zijn vervallen. De vaagheid zijner beschouwingen, veelvuldige zinswendingen, waarbij de schr. in een volgenden zin het betoog van een voorgaanden weer goeddeels terug schijnt te nemen, maken den indruk, dat de schr. er angstvallig naar gestreefd heeft, om toch vooral niet te positief in zijn uitdrukkingswijzen te zijn. Is dit streven op zichzelf wellicht loffelijk, het vergemakkelijkt de lezing niet en belemmert een juist begrip van schr.'s gedachtengang. Dit neemt niet weg, dat schr. zich ook in dit geschrift weer doet kennen als iemand, die voor het onderzoek over moeilijke wijsgeerige vraagstukken zijn eigen weg kiest, — een weg, die wel eens tot een verrassend gezichtspunt op een vraagstuk zou kunnen leiden.

GERBERT SCHOLTEN.

Dr. A. H. Nijland. Hygiënische wenken voor het Leven in Ned.-Indië, 87 blz. Uitgave voor de Vereeniging Instituut voor Tropische Geneeskunde, S. C. van Doesburgh, Leiden. 2e druk, Prijs f 1.90.

In een keurig verzorgd, smakelijk boekje geeft de schrijver een reeks van nuttige wenken aan den a.s. bezoeker van ons mooie Insulinde. Duidelijk en met vermindering van alle geleerdheid kan men er van den zeer deskundigen raadgever uit vernemen hoe men in Indië hygiënisch moet leven. De grootere gevaren van infectie worden er immers nog vergroot door de noodzakelijke bediening van inlandsch personeel, dat het met de hygiëne dikwijls niet zoo precies neemt. Hoe men voortdurend en veel meer dan in Holland, voor zijn persoonlijke gezondheid moet waken leert ons dit werkje. Ik zou het warm willen aanbevelen aan een ieder die voornemens is naar Indië te vertrekken.

L. DOOREN.